

УДК 94(477.74-25)"18":94(495)«1821/1829»-054.73

О. О. Уварова

**ПРОХАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ РЕКОНСТРУКЦІЇ ДОЛІ ГРЕЦЬКИХ
БІЖЕНЦІВ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В ОДЕСІ В РЕЗУЛЬТАТІ ГРЕЦЬКОЇ
ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ
1821-1829 рр.**

(за матеріалами Державного архіву Одеської області)

Одеський національний медичний університет,
пров. Валіховський, 2, Одеса, 65082, Україна

Уварова Олена Олександрівна, к.і.н., доцент кафедри суспільних наук, e-mail: uvarova@ukr.net

АНОТАЦІЯ

На підставі архівних документів подано відомості про прибуття в Одесу грецьких біженців, які рятувалися від переслідувань внаслідок Грецької революції 1821-1829 рр. Греки приїжджали не на вічне поселення, а перечекати лихоліття. Із здобуттям Грецією незалежності у 1830 р. більшість з них стала повертатися на батьківщину, звертаючись до уряду за допомогою. У проханнях переселенців на адресу Одеської грецької допоміжної комісії, створеної ще у 1821 р. для допомоги їм в облаштуванні, ними описуються їхні потреби, складна життєва ситуація, родинна історія, починаючи з обставин на батьківщині, що змусили їх втікати до Російської імперії. Прохання, як цінне джерело, дали змогу реконструювати долі цих біженців і продемонструвати повсякденність в умовах вимушеної еміграції, а діяльність допоміжної комісії і задоволення потреб проілюстрували заступницьку політику Російської імперії відносно християнських підданих Османської імперії.

Ключові слова: прохання; грецькі біженці; Одеська грецька допоміжна комісія.

Е. А. Уварова

**ПРОШЕНИЯ КАК ИСТОЧНИК ДЛЯ РЕКОНСТРУКЦИИ СУДЕБ
ГРЕЧЕСКИХ БЕЖЕНЦЕВ, ОКАЗАВШИХСЯ В ОДЕССЕ В РЕЗУЛЬТАТЕ
ГРЕЧЕСКОЙ ВОЙНЫ ЗА НЕЗАВИСИМОСТЬ 1821-1829 гг. (по
материалам Государственного архива Одесской области)**

Одесский национальный медицинский университет,
пер. Валиховский, 2, Одесса, 65082, Украина

Уварова Елена Александровна, к.и.н., доцент кафедры общественных наук, e-mail: uvarova@ukr.net

АННОТАЦИЯ

На основании архивных документов представлены сведения о прибытии в Одессу греческих беженцев, спасавшихся от преследований в результате Греческой революции 1821-1829 гг. Греки приезжали не на вечное поселение, а переждать тяжелые времена. С получением Грецией независимости в 1830 г. большинство из них стало возвращаться на родину, обращаясь к правительству за помощью. В просьбах переселенцев в адрес Одесской греческой вспомогательной комиссии, созданной еще в 1821 г. для помощи им в обустройстве, ими описываются их потребности, сложная жизненная ситуация, семейная история, начиная с обстоятельств на родине, что заставили их бежать в Российскую империю. Прошения как ценный источник позволили реконструировать судьбы этих беженцев и продемонстрировать повседневность в условиях вынужденной эмиграции, а деятельность вспомогательной комиссии и удовлетворение потребностей проиллюстрировали политику покровительства Российской империи христианским подданным Османской империи.

Ключевые слова: прошения; греческие беженцы; Одесская греческая вспомогательная комиссия.

O. O. Uvarova

**PETITIONS AS A SOURCE FOR THE RECONSTRUCTION
OF GREEK REFUGEES DESTINIES, WHO ARRIVED TO ODESSA AS A
RESULT OF THE GREEK WAR FOR THE INDEPENDENCE (1821-1829)
(on the materials of State Archives of Odessa region)**

Odessa National Medical University,
2 Valihovsky Lane, Odessa, 65082, Ukraine

Uvarova Olena, Ph.D. in History, Associate Professor, Department of Social sciences, e-mail: uvarova@ukr.net

ABSTRACT

On the base of archival documents, the information about arrival of Greek refugees to Odessa, escaping from persecutions caused by Greek Revolution (1821-1829), is provided. The Greeks did not come to get permanent residence, but to wait till hard time passes. After Greece received independence in 1830, most of them started to return home, appealing to the government for the help. In petitions on a name of Odessa Greek auxiliary Commission, created in 1821 in order to help them in settling down, the immigrants describe their needs, difficult life situation, family history, beginning from circumstances at home that forced them to flee to the Russian Empire. Petitions, as a valuable source, made it possible to reconstruct the destinies of these refugees and demonstrate everyday life under conditions of forced exile; and activities of auxiliary Commission and the fulfillment of needs illustrated vicarious policy regarding Empire Christian subjects of the Ottoman Empire.

Keywords: *petitions; the Greek refugees; Odessa Greek auxiliary Commission.*

Міграція населення завжди була об'єктом наукових досліджень, а для Півдня України переселенські процеси є невід'ємною частиною історії цих земель. Катализатором імміграційного руху стали російсько-турецькі війни другої половини XVIII – початку XIX ст. На території, що відійшла до Росії за Ясським мирним договором, одним з найважливіших економіко-географічних центрів була Одеса – місто багатонаціональне з початку свого існування, однією з потужних громад якого стала грецька. Переселення греків на терени півдня сучасної України має багату історію [1; 2; 3]. З метою найшвидшого освоєння і заселення цього багатого краю царський уряд запрошував і усіляко сприяв прибуттю іммігрантів [4].

Особливу увагу, переважно через особистісний і економічний компоненти, привертає вимушена міграція. У 1820-х рр. у складі грецької громади Одеси відбулися зміни, пов'язані з початком у 1821 р. національно-визвольної війни грецького народу від османського панування і хвилею терору, що розпочався відносно греків, сотні яких, переважно з Константинополя, рятуючись від переслідувань, опинилися в Одесі. Тільки з 10 (22) березня по 18 (30) червня 1821 р. в Одесу прибуло 836 константинопольських греків [5, арк. 57-72]. Загалом у червні 1821 р. кількість греків в Одесі за офіційними даними сягала майже 4 тис. осіб [6, арк. 8].

Усім грецьким біженцям, котрі прибували в Одесу, надавалася необхідна матеріальна допомога. На ці потреби уряд асигнував 150 тис. руб. [5, арк. 133]. Уся сума була перерахована в одеську контору державного банку. Для її розподілу 20 червня (2 липня) 1821 р. в Одесі було засновано тимчасовий (проіснував до жовтня 1821 р.) “Комітет для допомоги константинопольським грекам, що прибули в Одесу”

[5, арк. 17-19зв.; 7]. Але виділеної суми виявилось недостатньо. Тоді уряд розіслав усім губернаторам і єпископам по імперії звернення про збір коштів [6, арк. 7-17; 8, с. 605]. За деякими даними, до кінця 1822 р. за підпискою було зібрано біля 1 млн. руб. [6, арк. 15; 8, с. 605].

З метою правильного розподілу коштів, що надходили, восени 1821 р. були створені Одеська і Кишинівська грецькі допоміжні комісії. Одеська комісія проіснувала до червня 1831 р. і не тільки видавала грошову допомогу грецьким біженцям, але і допомагала знайти роботу, вирішувала інші організаційні питання [9].

Метою статті є реконструкція долі цих біженців на підставі прохань, датованих 1829-1831 рр., на адресу Одеської комісії, які є складовими архівної справи «Про дії одеської грецької допоміжної комісії» фонду Державного архіву Одеської області «Управління Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора» [10]. Це питання одночасно торкається декількох актуальних для дослідження тем, бо ілюструє міграційні процеси на Півдні України, заступницьку політику Російської імперії відносно християнських підданих Османської імперії, місцеву краєзнавчу тематику, історію благодійності, історію етнічних груп на теренах України. Рівень конкретних особистостей – ставлення до влади, психологізація щодення, сприйняття побутових проблем тощо – персоналізує ці загальні процеси.

Прохання є важливим джерелом для відтворення долі та повсякденного життя грецьких переселенців. Судячи з усього, писалися вони канцеляристами російською мовою, прохачі ж підписувалися грецькою. Враховуючи певну частку суб'єктивності прохань як джерел, слід наголосити, що ці матеріали за походженням належать самим фігурантам, а не є свідченнями інших осіб про них. Прохання, так би мовити, є історією з «перших рук» і допомагають досягнути проблему із середини. Особливо ці документи важливі для висвітлення життя мешканців простого звання. Основною метою прохачів було отримання грошової допомоги для переїзду в Грецію та на прожиття, поки не покинули Одесу. Повідомляючи про свої потреби, вони описували свою складну життєву ситуацію, повідомляли родинну історію, починаючи з обставин на батьківщині, що змусили їх втікати до Російської імперії. Їхній соціальний склад був неоднорідним: аристократи, матроси, робітники, простий люд. Основна маса біженців належала до малозабезпечених шарів суспільства [9, с. 140]. Комісія ж намагалася в першу чергу забезпечити постійний рівень допомоги знатним грекам, а видача навіть тих невеликих сум для біженців нижчих класів постійно переривалася [11, с. 471]. Саме для благородних грецьких родин Олександр I розпорядився відпускати з Одеської комісії щомісяця по 13 тис. руб. [12, арк. 7]. Їхні діти навчалися за рахунок комісії в Одеському інституті шляхетних дівичь і Рішель'євському ліцеї [13, с. 247]. Спеціально для дітей грецьких біженців простого звання у 1822 р. було відкрито грецьке дівоче училище [14], на яке комісія виділила 2500 руб. [15, арк. 600].

У перші роки діяльності Комісія зіштовхнулася з рядом труднощів: вона періодично мала потребу в надходженні нових коштів, а всі її наміри залучити греків до самозабезпечення залишилися безуспішними. По-перше, вони не прагнули переїжджати з Одеси в інші місця, тому що були, за повідомленнями комісії, учителями грецької мови, шкіперами, матросами, купцями, трактирниками

і різного роду торговцями, а менша частина з них – рибалками, виноградарями, хліборобами, шевцями і кравцями, тому саме в Одесі, ніж будь-де, могли знайти собі заняття [13, с. 22].

Кількість грецьких біженців коливалася: на початку 1823 р. їх нараховувалося понад 1 тис. чол. [13, с. 22], до кінця ж 1823 р. тільки осіб з нижчих станів і бідняків перебувало в місті близько 2 тис.; кількість знатних сімейств була невеликою [13, с. 246-247]. До кінця 1824 р. у списках комісії значилося 164 родини (688 осіб) і 454 самотніх, тобто 1142 осіб [11, с. 18]. У 1825 р. біженців було 1000–1100 осіб [11, с. 217, 333]. Влітку 1830 р. кількість грецьких іммігрантів становила 89 родин (398 осіб) і 57 самотніх, усього 455 осіб [10, арк. 218].

Зміни в структурі грецької громади Одеси, що сталися у зв'язку з прибуттям великої кількості біженців, носили тимчасовий характер. Тривала Грецька революція і російсько-турецька війна 1829-1829 рр. принесли Греції автономію, а у 1830 р. і довгоочікувану незалежність. Ще в перші роки визвольної війни багато біженців «нижчих» класів поверталось до Греції [13, с. 74, 139, 280]. Інші почали збиратися до дому у 1828–1830 рр., особливо, коли було повідомлено про закриття Комісії і припинення надання грошової допомоги по закінченню 1830 р. [10, арк. 246 зв.] Ці останні роки перебування в Одесі біженці стикалися з низкою побутових проблем і сімейних потреб. Грошової допомоги їм ледь вистачало - значну частину витрачали на сплату за квартиру, дрова, їжу [9, с. 140; 10, арк. 169-170]. У той же час біженці, що належали до вищого духовництва та шляхетних родів, отримували на багато більше і процес цей контролював особисто імператор Олександр I [9, с. 144-145].

У проханнях усіляко підкреслювалося скрутне становище знедолених. Так, один грецький біженець з Константинополя писав, що втратив там усе майно, що він і дружина його хворіють, а у родині ще шість душ, що «я і родина моя нагі, боси, холодні» [10, арк. 98]. У схожих обставинах перебував грек Пантелій Алберта, який з родиною утік з Константинополя і прибув в Одесу, залишивши у Туреччині все майно. З того часу дружина його Аніца від страху захворіла і після прибуття лежала на ліжку, через що він витратив багато грошей на лікування, але все одно воно їй не допомогло. Отримував на чотирьох осіб грошову допомогу до кінця 1830 р., після припинення якої змушений був продати свій одяг, щоб утримувати родину. Писав, що мав борги і не міг сплачувати за квартиру так, що «викидають його речі на вулицю, а діти малі голодують» [10, арк. 457-458].

Збираючись на батьківщину, біженці стикнулися з наявністю несплачених боргів, які назбиралися через необхідність винаймати квартиру, холодну зиму, подорожання продуктів та епідемію чуми в Одесі влітку 1829 р. Тому змушені були звертатися до Комісії з проханням надати гроші для сплати боргів [10, арк. 169-170, 242, 472]. Крім того, родини прохачів були, як правило, багатодітні і навіть отримавши гроші, знов зверталися, так як витрачали їх на їжу та ліки [10, арк. 291], чи, наприклад, мати залишалася за голову родини сама з вісьмома дітьми, поки чоловік облаштовував життя в Греції [10, арк. 159-160].

Станом на жовтень 1830 р. діти грецьких іммігрантів навчалися в Одеському шляхетному дівочому інституті - 25 дівчат і в Рішель'євському ліцеї – 11 хлопців. Імператор дозволив, щоб діти ці продовжували навчання до кінця строку за рахунок держави, або поки батьки їх не заберуть [10, арк. 287-288]. Батьки, які поверталися до Греції ще в ході революції, іноді змушені були залишали дітей на родичів в Одесі [10, арк. 152-153]. Крім одеських навчальних закладів деяким біженцям вдавалося долучити своїх дітей до військової справи. Наприклад, у 1829 р. по велінню цесаревича Костянтина Павловича четверо синів Панайотіса Палеолога були прийняті до Варшавського військового корпусу [10, арк. 123-124 зв.].

У проханнях описувалися жахіття, на які перетворилося життя біженців у Греції. Михайло Евморфопуло повідомляв, що займався торгівлею у Смирні і мав великі статки. У 1821 р. під час відомих подій знаходився у Константинополі як депутат від купецтва Смирни і був схоплений, посаджений у тюрму, а після того, як його відпустили, у травні 1822 р. прибув в Одесу. Дружина ж залишилася у Греції, де не мала засобів для прожиття і поневірялася з трирічною донькою. Через три місяці після чоловіка їй вдалося прибути в Одесу, де і стали жити у бідності [10, арк. 214].

Прикрі обставини спіткали переселенців, які й до цього натерпілися, і в Одесі. Елені Барбісова, гречанка, народилася у Константинополі у заможній родині. У своєму проханні повідомляла, що батько її Василій Охан був протягом багатьох років банкіром пашей і султана і заробив великі статки. У 1821 р. батька її вбили, а майно конфіскували. Елені втекла до Одеси, де вийшла заміж за грека Георгія Барбіса. У 1829 р. чоловік її поїхав у Варну, але там помер. Елені залишилася з двома дітьми без засобів для прожиття і просила надати їй грошову допомогу [10, арк. 173].

Усі прохання насичені пієтетом на адресу імператора. Наприклад, грек Зісій Феодосіаді Пахарнік, який отримував 100 руб. щомісяця допомоги і тепер через старий вік і слабке здоров'я захотів повернутися додому, просив надати грошову допомогу для виїзду за кордон, щоб там провести решту життя і «молитися за благополуччя і довголіття імператора» на знак «наданого одинадцятилітнього заступництва і милостивої допомоги з того часу, як вони уникнули загрози життю і врятувалися під захисний покров» [10, арк. 484]. Окрім того, завжди відзначався внесок Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора до справи допомоги біженцям. Гречанка Фаніца Андреа у проханні писала, що її «родина бідна, позбавлена всякої сторонньої допомоги, звертається до великодушності та людинолюбства Вашого [документ на ім'я Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора, графа Ф.П.Палена] удостоїти увагою прохання і показати страждальній і безпомічній родині свою великодушність», надавши допомогу для виїзду, тому що засобів для проживання в Одесі знайти неможливо [10, арк. 470]. Ще у 1821 р. родина Фаніци Андреа змушена була тікати від «неминучої смерті, що загрожувала кожному греку в імперії Турецькій, особливо, тим, що жили в Константинополі», і прибула до Росії, де «благодійний уряд» надавав грошову

допомогу. Чоловік її – Ніколай Андреа – «насилено був зроблений відступником від віри, тому втратив здоровий глузд і нічим не може підтримати родину». Виїхати через борги у 700 руб. не могли, тому і звернулися за допомогою, яку отримали [10, арк. 470, 474, 493].

Хоча біженці шляхетного походження матеріально були краще забезпечені від скарбниці, але й їхня доля була складна. Султана Гарітон, у дівочтві Суццо, втратила чоловіка, свого брата – колишнього господаря Валахії, трьох дітей. Вирішивши повернутися з сином і хворою донькою до Греції, звернулася з проханням продовжувати надавати їй допомогу у 2400 руб. на рік доти, доки інші її співвітчизники будуть користуватися наданою їм грошовою допомогою. Прохання це задовольнив імператор [10, арк. 79]. Спатар Константин Судокарогія писав, що «втративши все своє майно, ледь встиг я врятувати життя і отримати притулок і заступництво із родиною своєю у Росії». Після припинення надання грошової допомоги він звернувся з проханням «поглянути на сімдесятилітнього старого, оточеного родиною з вісьмох душ, звиклого жити у розкошах і багатстві», який нині втратив насущний хліб [10, арк. 297].

Деякі греки намагалися забезпечити собі життя своєю працею, займалися комерцією, але не завжди вдало і знов зверталися до Комісії для забезпечення дорожніх витрат, коли вирішували повернутися до Греції [10, арк. 154-155, 247]. Значна частина описаних у проханнях потреб повністю чи частково задовольнялася комісією [10, арк. 191, 210–211, 245, 260, 292, 474].

Отже, закінчення війни, що дала грекам свій національний дім, поклато кінець масовій вимушеній еміграції з Греції в Російську імперію. Воєнний етап характеризувався тим, що греки приїжджали не на вічне поселення, а перечекати лихоліття. І більшість з цих вимушених переселенців повернулися на батьківщину. На підставі прохань, що зберігаються серед архівних документів, пов'язаних з діяльністю Одеської грецької допоміжної комісії, стало можливим показати складні долі біженців, змушених покинути домівки у пошуках порятунку. Подальше дослідження цього питання може бути скерованим на виявлення архівних документів, в яких би йшлося про становище, життя та долю переселенців протягом перебування в Одесі. Це дасть змогу повніше відтворити повсякденність переселенців, дізнатися про їхню участь в соціально-економічному розвитку міста, простежити діяльність місцевих організацій у руслі загальної російської заступницької політики щодо балканських християнських підданих Османської імперії.

Література та джерела

1. Арш Г. Л. Этеристское движение в России. (Освободительная борьба греческого народа в начале XIX в. и русско-греческие связи) / Г. Л. Арш. – М.: Наука, 1970. – 372 с.

2. Греки на українських теренах: Нариси з етнічної історії. Документи, матеріали, карти / М. Дмитрієнко, В. Литвін, В. Томазов, Л. Яковлева, О. Ясь. Вступна стаття В. Смоля. – К.: Либідь, 2000. – 488 с.
3. Греки России и Украины / Сост., отв. ред. Ю.В.Иванова. – СПб.: Алетея, 2004. – 624 с.
4. Полное собрание законов Российской империи. Собрание I. – 1830 – Т. XXIII, № 17320. – С. 686–688.
5. Державний архів Одеської області (ДАОО). – Ф. 1. – Оп. 221. – Спр. 4. – Ч. 1. (1821 р.). – 169 арк.
6. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Ф. 169. – Оп. 3. ст. 2. § 8. – Спр. 3. – 23 арк.
7. Уварова О. О. Створення та діяльність “Комітету для допомоги константинопольським грекам, що прибули в Одесу” (1821 р.) (за матеріалами Державного архіву Одеської області) / О. О. Уварова // Записки історичного факультету ОНУ ім. І.І.Мечникова. – Вип. 18. – 2007. – С. 158–163.
8. Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел (ВПР). – Сер. 2. – Т. IV (XII). – М.: Госполитиздат, 1980. – 783 с.
9. Пятигорский Г. М. Деятельность Одесской греческой вспомогательной комиссии в 1821 – 1831 гг. (По материалам Государственного архива Одесской области) // Балканские исследования. – Вып. 8. – 1982. – С. 135-152.
10. ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 200. – Спр. 72. (1829 р.). – 506 арк.
11. ВПР. – Сер. 2. – Т. VI (XIV). – М.: Госполитиздат, 1985. – 928 с.
12. ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 221. – Спр. 4. – Ч. 2. (1821 р.). – 125 арк.
13. ВПР. – Сер. 2. – Т. V (XIII). – М.: Госполитиздат, 1982. – 832 с.
14. Одесский вестник – Journal d’Odessa. – 1827, № 46.
15. ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 221. – Спр. 4. – Ч. 4. (1821 р.). – 604 арк.

REFERENCES

1. ARSH, G. L. (1970) Eteristskoe dvizhenie v Rossii. (Osvoboditel'naja bor'ba grecheskogo naroda v nachale XIX v. i russko-grecheskie svjazi) – Etaireas movement in Russia. (Liberation struggle of the Greek people at the beginning of the 19 century and Russian-Greek ties). – Moscow: Nauka. (In Russian).
2. DMYTRIYENKO M. et al. (2000) Hreky na ukrayins'kykh terenakh: Narysy z etnichnoyi istoriyi. Dokumenty, materialy, karty – Greeks on Ukrainian territory: Essays on ethnic history. Documents, materials, maps. – Kyiv: Lybid'. (In Ukrainian).
3. IVANOVA, Ju.V. (ed.) (2004) Greki Rossii i Ukrainy – The Greeks of Russia and Ukraine. St. Petersburg: Aletejja. (In Russian).
4. SPERANSKIJ, M. M. (ed.) (1830) Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Sobranie I – Complete Collection of Laws of the Russian Empire. Collection I. XXIII. p. 686–688. (In Russian).

5. Ob uchrezhdenii Komiteta dlja vspomoshhestvovaniya Konstantinopol'skim grekam, pribyvshim v Odessu – About the establishment of the Committee for the relief for Constantinople Greeks who arrived in Odessa (1821) Fund 1. Description 221. Case 4. Part 1. Derzhavnyy Arkhiv Odeskoyi Oblasti — State Archives of Odessa region. Odessa. (In Russian).
6. Ob otkrytii dobrovol'noj podpiski dlja sbora deneg na vykup plennyh grekov i v posobie moldavskim izgnannikam. I v pol'zu Antiohijskoj cerkvi - On the opening of a voluntary subscription to raise money for the redemption of Greeks captives and benefits for Moldovan exiles. And to the Antioch church (1821) Fund 169. Description 3. Art. 2. § 8. Case 3. Tsentral'nyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny u m. Kyievi – Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv. (In Russian).
7. UVAROVA, O. O. (2007) Stvorennaya ta diyal'nist' "Komitetu dlya dopomohy konstantynopol'skym hrekam, shcho prybulu v Odesu" (1821 r.) (za materialamy Derzhavnoho arkhivu Odes'koyi oblasti) – Establishment and activity of the "Committee for assistance to the Greeks of Constantinople, who arrived in Odessa" (1821) (on materials of State Archives of Odessa region). Zapysky istorychnoho fakul'tetu ONU im. I.I.Mechnykova – Transactions of historical faculty of Odessa I.I.Mechnicov National University. No. 18. p. 158–163. (In Ukrainian).
8. NAROCHNICKIJ, A. L. et. al. (eds.) (1980) Vneshnjaja politika Rossii XIX i nachala XX veka – Russia's foreign policy in 19 and early 20 century. Dokumenty Rossijskogo ministerstva inostrannyh del – Documents of the Russian Ministry of Foreign Affairs. Moscow: Gospolitizdat. Vol. 12. (In Russian).
9. PYATIGORSKYI, G. M. (1982) Dejatel'nost' Odesskoj grecheskoj vspomogatel'noj komissii v 1821 – 1831 gg. (Po materialam Gosudarstvennogo arhiva Odesskoj oblasti) – Activity of Odessa Greek auxiliary committee in 1821 – 1831 (on materials of State Archives of Odessa region). Balkanskije issledovanija - Balkan Studies. No. 8. p. 135-152. (In Russian).
10. O dejstvijah Odesskoj grecheskoj vspomogatel'noj komissii - On the activities of the Odessa Greek auxiliary committee. (1829) Fund 1. Description 200. Case 72. Derzhavnyy Arkhiv Odeskoyi Oblasti – State Archives of Odessa region. Odessa. (In Russian).
11. NAROCHNICKIJ, A. L. et. al. (eds.) (1985) Vneshnjaja politika Rossii XIX i nachala XX veka – Russia's foreign policy in 19 and early 20 century. Dokumenty Rossijskogo ministerstva inostrannyh del – Documents of the Russian Ministry of Foreign Affairs. Moscow: Gospolitizdat. Vol. 14. (In Russian).
12. Ob uchrezhdenii Komiteta dlja vspomoshhestvovaniya Konstantinopol'skim grekam, pribyvshim v Odessu – About the establishment of the Committee for the relief for Constantinople Greeks who arrived in Odessa (1821). Fund 1. Description 221. Case 4. Part 2. Derzhavnyy Arkhiv Odeskoyi Oblasti – State Archives of Odessa region. Odessa. (In Russian).
13. NAROCHNICKIJ, A. L. et. al. (eds.) (1982) Vneshnjaja politika Rossii XIX i nachala XX veka. Dokumenty Rossijskogo ministerstva inostrannyh del – Russia's

foreign policy in 19 and early 20 century. Documents of the Russian Ministry of Foreign Affairs. Moscow: Gospolitizdat. Vol. 13. (In Russian).

14. Odesskij vestnik – Journal d'Odessa (1827). No. 46. (In Russian).
15. Ob uchrezhdenii Komiteta dlja vspomoshhestvovanija Konstantinopol'skim grekam, pribyvshim v Odessu – About the establishment of the Committee for the relief for Constantinople Greeks who arrived in Odessa (1821). Fund 1. Description 221. Case 4. Part 4. Derzhavnyy Arkhiv Odeskoyi Oblasti – State Archives of Odessa region. Odessa. (In Russian).

Надійшла до редакції 05 листопада 2015 р.